

PRINCIPY POJIŠTĚNÍ A POJIŠŤOVNICTVÍ

Eva Ducháčková

Eva Ducháčková

Principy pojištění a pojišťovnictví

3. vydání – přepracované

Vydalo nakladatelství Ekopress, s. r. o.

K Mostu 124, Praha 4

Odpovědná redaktorka Iva Kapcová

Obálka a sazba Karel Novák

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.

www.ekopress.cz

© Ing. Eva Ducháčková, CSc., 2003, 2005, 2009

© Ekopress, s. r. o., 2003, 2005, 2009

ISBN 978-80-86929-51-4

OBSAH

1. Úvod	9
2. Riziko	14
2.1 Pojem riziko v rámci pojistné teorie	14
2.2 Risk management	21
3. Pojištění	31
3.1 Pojem pojištění	31
3.2 Členění pojištění	33
3.3 Sociální pojištění	34
4. Charakteristika komerčního (soukromého) pojištění	38
4.1 Členění komerčního (soukromého) pojištění	39
4.2 Účastníci pojistného vztahu	40
4.3 Pojistný produkt, pojistná smlouva a pojistné podmínky	43
4.4 Pojistná doba a pojistné období	44
4.5 Vznik a zánik pojištění	45
5. Pojistné plnění a formy pojištění	46
5.1 Pojistné plnění	46
5.2 Formy pojištění	46
6. Pojistné	58
6.1 Požadavky na velikost pojistného	58
6.2 Kalkulace pojistného	58
6.3 Netto pojistné	59
6.4 Správní náklady	63
6.5 Kalkulovaný zisk	64
6.6 Vyjádření pojistného	65
7. Technické rezervy	66
7.1 Význam technických rezerv pojišťoven	66
7.2 Jednotlivé druhy pojistně technických rezerv	67
7.3 Investování technických rezerv	73
8. Zajištění	78
8.1 Charakteristika zajištění	78
8.2 Členění zajištění	82
8.3 Fronting	87
8.4 Pojišťovací pooly	87

8.5	Finanční zajištění	88
8.6	Soupojištění	90
9.	Podnikatelská rizika pojišťoven	92
9.1	Rizika v činnosti pojišťoven	92
9.2	Pojistně technické riziko	93
9.3	Tržní riziko	97
9.4	Úvěrové riziko	97
9.5	Riziko likvidity	97
9.6	Operační riziko	98
9.7	Některé otázky hospodaření pojišťovny	98
9.8	Solventnost pojišťovny	104
10.	Životní pojištění	109
10.1	Charakteristika životního pojištění	109
10.2	Základní podoby životního pojištění	114
10.3	Stanovení pojistného v životním pojištění	122
10.4	Penzijní připojištění	131
11.	Neživotní pojištění	139
11.1	Charakteristika neživotního pojištění	139
11.2	Neživotní pojištění osob	139
11.3	Pojištění majetku	143
11.4	Pojištění finančních ztrát a záruk	153
11.5	Pojištění odpovědnosti za škody	158
11.6	Pojištění právní ochrany	162
11.7	Stanovení pojistného v majetkových a odpovědnostních pojištěních	164
12.	Pojišťovnictví	170
12.1	Obsah pojišťovnictví	170
12.2	Pojišťovny	170
12.3	Pojišťovací zprostředkovatelé (brokeři)	175
12.4	Propojování finančních služeb (bankopojištění)	177
13.	Regulace pojišťovnictví	179
13.1	Význam regulace v pojišťovnictví a vývoj v přístupu k regulaci	179
13.2	Vymezení obsahu regulace pojišťovnictví	180
13.3	Legislativní rámec podnikání v pojišťovnictví v podmínkách ČR	184
13.3.1	Právní úprava pojistné smlouvy	184
13.3.2	Právní úprava provozování pojišťovací činnosti a navazujících činností	191
13.3.3	Právní úprava činnosti pojišťovacích zprostředkovatelů a samostatných likvidátorů pojistných událostí	194
13.4	Státní dohled v pojišťovnictví	199
13.5	Instituce na ochranu pojištěných (klientů pojišťoven)	201

14. Pojistný trh	203
14.1 Vývoj na pojistném trhu z celosvětového pohledu	203
14.2 Vývojové trendy na pojistných trzích	205
14.3 Pojistný trh ČR	211
14.4 Pojištěnost v komerčním pojištění	213
Základní pojmy	217
Použité zdroje	222

1. ÚVOD

Kategorie pojištění a pojišťovnictví hrají v lidské společnosti stále větší roli. Tyto kategorie jsou úzce spjaty s nahodilostí a důsledky nahodilosti. Jednotlivci a lidská společnost byli vždy ovlivňováni negativními důsledky nahodilých událostí. V průběhu vývoje se mění míra a rozsah těchto důsledků. Na jedné straně díky rozvoji vědeckého poznání je možné se s některými důsledky nahodilostí vyrovnávat, na druhé straně dochází ve vývoji ke vzniku nových jevů, skutečností, které naopak negativní důsledky nahodilostí vyvolávají. Rozsah dopadů nahodilostí souvisí rovněž s materiálním vybavením a soustředěním vysokých hodnot do malých prostorů (například hurikán ve velkém městě má jiné materiální dopady než v neobydlené oblasti). Neboť pojištění patří k nejvýznamnějším nástrojům řešení negativních dopadů nahodilostí, lze mluvit o zvyšujícím se významu pojištění a pojišťovnictví. Význam pojištění lze spatřovat v následujících oblastech:

- stabilizace ekonomické úrovně ekonomických subjektů (jednotlivců i podnikatelských subjektů, zprostředkovaně potom i státu),
- ovlivňování fungování tržní ekonomiky zásluhou krytí ztrát v případě realizace nahodilých událostí z pojistných plnění,
- uplatnění odpovědnosti ekonomických subjektů za svoji finanční stabilitu i sociální situaci,
- makroekonomický význam komerčního pojištění v souvislosti s tvorbou a investováním technických rezerv pojišťoven.

Kategorie pojištění a pojišťovnictví jsou v současné době nedílnou součástí finanční sféry. Jsou historicky spjaty s existencí nahodilých skutečností, které mají na finanční situaci jednotlivce a na lidskou společnost negativní dopady.

Pojem pojištění je spojen s finanční kategorií (také je charakterizován ve spojení s průřezovou ekonomikou, která se prolíná mnoha odvětvovými ekonomikami¹⁾), jejímž specifickým je skutečnost, že slouží k vyrovnávání se s důsledky nahodilých událostí na lidskou společnost. Na druhé straně pojišťovnictví (komerční pojišťovnictví) představuje specifické odvětví ekonomiky zabývající se z různého pohledu provozováním pojistných produktů.

Snaha o řešení důsledků nahodilosti se projevovaly již v daleké minulosti. První zmínky o využívání určitých prvků kategorie pojištění sahají již do období 2 500 let před naším letopočtem. V průběhu dlouhého vývoje se pojištění vyvíjela a postupně pojištění získávalo na podobě, ve které ho známe v současné době.

První zmínky o pojištění se vztahují k řešení problémů, které v dřívějších dobách jednotlivci trápily – jako bylo vytváření rezervních skladů potravin pro případ živelních

---

1 Viz Majtánová, A., Daňhel, J., Ducháčková, E., Kafková, E.: Pojišťovnictví: Teorie a praxe, Ekopress 2006, str. 22

událostí, hladomoru a válek. Dále potom zřizování pokladen pro poskytování pomoci raněným z válek, krytí škod při přepravě zboží.

Často je těžké odlišit v tomto období pojišťovací činnost od činnosti podpůrné a charitativní. U těchto prvních pojištění lze vymezit následující rysy:

- pojištění bylo soustředěno v uzavřených skupinách osob, v rámci spolků a korporací (obchodních a řemeslných), pro které byly typické shodné potřeby ve vztahu ke krytí negativních dopadů nahodilých událostí (poškození majetku živelními událostmi, ztroskotání lodí při přepravě, ztráty při přepadení a okradení),
- pojištění zahrnovalo druhořadou část obyvatelstva, především řemeslníky, kupce, ale ne obyvatelstvo zabývající se zemědělstvím, které svým počtem v té době převažovalo,
- při pojišťování nebyl důsledně oddělen pojistitel a pojistník,
- pojištění mělo převážně vzájemnostní charakter, i když můžeme pozorovat některé prvky komerčního pojištění (například tzv. námořní půjčka, což byla vlastně kombinace pojištění a úvěru, neboť obchodník si při přepravě zboží vzal námořní půjčku ve výši ceny zboží, pokud loď s nákladem doplula do místa určení, obchodník vrátil vypůjčený obnos s vysokými úroky – až 36 %, v případě že obchodník zboží nedopravil, půjčku nevracel).

Pro dlouhodobý vývoj vzájemné podoby pojištění je charakteristické: ²

- vývoj od všeobecně formulované vzájemné pomoci k určité konkretizaci vzájemné pomoci s upřesněním okruhu pojistných událostí,
- vývoj od následného rozvrhu výdajů na pojistná plnění (po vzniku pojistných událostí) k praxi pravidelných pevně stanovených příspěvků pro členy spolků (postupně byly oddělovány prostředky na úhradu pojistných událostí od ostatních prostředků příslušných spolků).

Pro druhou polovinu 18. století je pro pojišťování typická institucionalizace pojišťovnictví, tzn. vznikají pojišťovny, a to především ve formě vzájemných pojišťoven. Hlavními pojistnými odvětvími (označují se jako klasická odvětví pojištění, ze kterých se potom vyvinula současná struktura pojistných produktů), jsou pojištění požární, pojištění námořní a pojištění životní (s důrazem na krytí rizika smrti).

Pojišťovnictví jako významné odvětví ekonomiky se utvářelo nejdříve v přímořských státech Evropy a s určitým zpožděním ve vnitrozemských státech.

Od počátku 19. století je tedy pro pojištění typické, že se stává předmětem podnikání, tedy ve větší míře se prosazuje komerční charakter pojištění. V tomto období se začínají prosazovat pojišťovny ve formě akciové, i když vzájemné pojišťovny nadále fungují.

Pojištění se začíná prosazovat v širších vrstvách obyvatelstva než tomu bylo v předchozím období a poměrně rychle se rozvíjí. Rozšiřují se provozované druhy pojištění, i když dominantní postavení stále zaujímají tři klasická odvětví (pojištění námořní, požární a životní). Rozšiřují se vědecké základy pojištění, zejména pojistná matematika. Rovněž se začíná v souvislosti s pojišťováním velkých rizik uplatňovat zajištění.

² Vostatek, J.: Sociální a soukromé pojištění, Codex Bohemia, 1996, str. 13

Od konce 19. století se postupně ukazuje skutečnost, že státy v souvislosti s rozvojem hospodářství a monopolizace určitým způsobem do pojišťovnictví větší měrou zasahují. V pojišťovnictví se státní zásahy projevují ve dvou směrech:

1. dochází postupně ke vzniku a uplatnění sociálního pojištění v jednotlivých zemích, tedy vyčlenění krytí některých negativních událostí mimo komerční pojištění,
2. dochází ve větší míře k regulaci komerčního pojištění.

Obecně státy používají k regulaci komerčního pojištění v tomto období řady nástrojů:

- uplatňují tzv. koncesní princip, tzn. že k založení nových pojišťovacích institucí je třeba schválení státního orgánu,
- zavádějí povinnost tvorby tzv. zabezpečovacích fondů pojišťovacími institucemi,
- provádějí materiální dohled, tzn. kontrolují hospodaření pojišťoven na základě výkazů o jejich činnosti,
- sledují úrokové míry užívané při kalkulaci tarifu pojistného,
- regulují nástroje pro investování pojišťoven (upřednostňují státní cenné papíry a hypoteční zástavní listy),
- užívají tzv. kvótování aktiv, tzn. stanovují kvóty pro jednotlivé způsoby uložení aktiv pojišťoven (např. mohou stanovit povinnost uložení 20 % aktiv pojišťoven ve státních cenných papírech).

V daném období se ve vývoji pojištění projevují tři cesty rozvoje:

- specializace již existujících druhů a odvětví pojištění,
- sdružování (kombinování) již existujících pojistných druhů,
- vznik zcela nových druhů pojištění.

Dochází ke změně poměru mezi majetkovým a životním pojištěním ve prospěch pojištění životního, které bývá v jednotlivých zemích státem zvýhodňováno zejména prostřednictvím daňového zvýhodnění, neboť životního pojištění se využívá jako jednoho z vestavěných ekonomických stabilizátorů v ekonomice.

Pojištění v podmínkách České republiky po druhé světové válce

Do roku 1945 působilo v Československu více než 700 pojišťoven a pojišťovacích spolků. V roce 1945 došlo ke znárodnění pojišťoven a jejich počet byl omezen na pět. V roce 1948 byla vytvořena jedna státní pojišťovna, v roce 1968 v souvislosti s federalizací byla rozdělena na Českou státní pojišťovnu a Slovenskou státní pojišťovnu.

Pojišťovnictví v našich podmínkách prošlo specifickým vývojem v období uplatňování centrálně řízené ekonomiky. Fungování pojišťovnictví v období centrálně plánované ekonomiky bylo ovlivněno celkovými ekonomickými podmínkami, což se projevilo v celé řadě modifikací pojištění oproti pojištění v tržních ekonomikách. Pro pojištění v tomto období lze vymezit následující základní charakteristické rysy:

- existovala jedna státní pojišťovací instituce, která měla monopolní postavení, neexistovala konkurence v pojišťovnictví, nebylo zapotřebí státního dozoru nad pojišťovnictvím,

pojistné podmínky pro pojištění provozovaná touto státní pojišťovnou byly schvalovány vládou, za výsledky hospodaření pojišťovny nesl odpovědnost stát,

- pojištění průmyslových rizik po určitou dobu nebylo vůbec uplatňováno (pojištění státních podniků bylo považováno za zbytečné, neboť šlo o vztahy v rámci jednoho státního vlastnictví), od roku 1967 bylo opět pojištění podniků zavedeno, vyznačovalo se nadsazenými pojistnými tarify vzhledem k možnostem odškodnění, pojistně technické přebytky v rámci pojištění podniků byly odčerpávány do státního rozpočtu,
- v zemědělství se uplatňovalo pojištění v povinné zákonné podobě,
- vysoké zdanění hospodářských výsledků státní pojišťovny,
- státní pojišťovna uplatňovala zjednodušenou pojistnou techniku, provozovala sdružená pojištění, což se pozitivně projevilo v tarifu pojistného, neboť zjednodušená pojistná technika znamená nízké správní náklady (správní náklady se pohybovaly okolo 5 % celkového tarifu pojistného),
- volné prostředky pojistně technických rezerv pojišťovny bylo možno investovat pouze v podobě vkladů u státní banky za pevně stanovenou úrokovou míru,
- státní pojišťovna provozovala poměrně úzký sortiment služeb, s velmi malou možností individuálního přístupu,
- vysoké úrovně dosahovalo provozování zahraničního pojištění, neboť bylo třeba uchovat konkurenceschopnost a rovnoprávný styk s pojišťovnami na zahraničních trzích.

V období po vydání Zákona o pojišťovnictví v roce 1991 (kterým byly vytvořeny podmínky pro zrušení monopolu dřívější České státní pojišťovny) začaly vznikat nové pojišťovny. Došlo k obnovení pojistného trhu, který je charakteristický působením řady pojišťoven, které nabízí širokou škálu pojistných produktů, obnovení existence regulačního státního orgánu. V roce 2004 se české pojišťovnictví stalo součástí Jednotného evropského pojišťovacího trhu.

Tabulka 1 – Mezníky ve vývoji pojišťovnictví na území ČR

Roku 1699 podal Jan Kryštof Bořek promyšlený návrh na zavedení povinného požárního pojištění budov v Čechách. Jeho návrh spočíval v zavedení protipožárního fondu, do něhož by povinně přispívali všichni občané, kteří by si právě koupili dům. Ke vzniku fondu však nakonec nedošlo.
V roce 1777 byla zřízena pojišťovna proti škodám z ohně na polních zásobách, nábytku, náradí a dobytka. Neměla však dlouhého trvání a brzy zanikla.
Po roce 1822 zahájily činnost na českém území dvě „zahraniční“ pojišťovny se sídlem ve Vídni a Terstu.
V Praze byla založena První česká vzájemná pojišťovna, za účelem náhrady škod vzniklých ohněm. Od tohoto pojišťovacího ústavu se vlastně dále rozvíjí české pojišťovnictví. Postupně se zaměření pojišťovny rozšiřovalo od požárního pojištění nemovitostí například o krytí škod krupobitím, krytí škod na movitých věcech. Od roku 1909 se dále rozšířilo zaměření pojišťovny na pojištění životní, úrazové, pojištění odpovědnosti, vloupání.

<p>Ve stejnou dobu byla v Brně založena Moravsko-slezská vzájemná pojišťovna, která byla původně určena ke krytí požárních škod, přičemž její zaměření se postupně rozšiřovalo (např. krupobitní pojištění).</p>
<p>Pro druhou polovinu 19. století je typické zakládání nových pojišťoven a pojišťovacích spolků. Například Asekurační spolek cukrovarníků (1862), Pražská městská pojišťovna (1865), Pojišťovací požární spolek sv. Florian v Chebu (1868), Praha, vzájemná pojišťovna (1869), Rolnická vzájemná pojišťovna v Praze (1869). K jedné z nejvýznamnějších českých pojišťoven vůbec se řadí Slavia, vzájemně pojišťovací banka, Praha (1869), Hasičská vzájemná pojišťovna v Brně (1900) a Moravská dobytčí pojišťovna v Brně (1902).</p>
<p>V roce 1872 byla založena v Praze zajišťovna s názvem První česká zajišťovací banka.</p>
<p>Po vzniku Československa se pojišťovnictví na území ČR dále rozvíjelo, vznikaly další pojišťovací společnosti: například pojišťovna v Praze (1920), Národní pojišťovna, a. s. (1922), aj. Kromě těchto ústavů byly koncesovány Saint-Germainskou a Trianonskou mírovou smlouvou pojišťovny Assiccurazioni generali a Riunione Adriatica di Sicurtá. Před druhou světovou válkou na území Československa působilo 733 pojišťoven a pojišťovacích spolků.</p>
<p>Dekretem prezidenta republiky z 24. října 1945 došlo ke znárodnění pojišťoven. Řízením pojišťovnictví byla pověřena Pojišťovací rada se sídlem v Praze. Od 1. ledna 1947 pak v Československu vzniklo pouze pět pojišťoven, národních podniků. Po únoru 1948 došlo ke zřízení jediného ústavu – Československé pojišťovny, národního podniku. Tím došlo k zániku pojistného trhu, jediná pojišťovna byla v postavení monopolní pojišťovny.</p>
<p>V roce 1969 byly v souvislosti s federativním uspořádáním státu z jediné Státní pojišťovny vytvořeny dva samostatné subjekty: Česká státní pojišťovna se sídlem v Praze a Slovenská štátna poisťovňa se sídlem v Bratislavě. Monopolní postavení pojišťoven ovšem bylo zachováno, neboť každá ze dvou pojišťoven provozovala pojištění na příslušném území.</p>
<p>Vydáním Zákona o pojišťovnictví v roce 1991 byly vytvořeny podmínky pro znovuvytvoření pojistného trhu (vznik pojišťoven a dalších pojišťovacích subjektů).</p>
<p>Vstup ČR do Evropské unie v roce 2004 znamená začlenění českého pojistného trhu do evropského pojistného trhu.</p>

Zdroj: Chaloupecký, J., Marvan, M.,: *Dějiny pojišťovnictví v Československu, 1., 2. a 3. díl. Česká pojišťovna 1997, informace na www.cap.cz*